

Юрій Михайлівський, кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри педагогічних технологій
Тетяна Гера, старший викладач кафедри психології
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З КРЕСЛЕННЯ

У статті визначено психологічні засади оптимальної організації навчання креслення. На основі аналізу психологічної структури графічної діяльності обґрунтовано алгоритм підготовки учнів до самостійної роботи з креслення. Розроблено психологічні рекомендації для вчителя щодо ефективної організації різних форм самостійної роботи учнів по засвоєнню графічної діяльності.

Ключові слова: графічна діяльність, самостійна робота, різноманіття, креслення.

Постановка проблеми. Актуальність реформування усіх ланок освіти в Україні впливає не лише з потреб європейської інтеграції, але й із переорієнтації навчання з предметоцентрованого на особистісноцентрований розвиток професійної, громадянської, соціальної, політичної самореалізації кожного українця. У зв'язку з цим навчально-виховний процес школи має сприяти здоровому, природовідповідному й доцільно організованому саморозвитку особистості учня, адже його власна активність є базовим чинником психічного розвитку взагалі. Такий підхід до навчання ґрунтується на тісних міждисциплінарних зв'язках академічної науки з прикладними галузями психології та методикою викладання шкільних предметів. У нашому дослідженні концептуально поєднано науково-психологічні закономірності раціонального учіння (як спеціально організованої вчителем самостійної пізнавальної діяльності учнів) із структурно-процесуальними характеристиками графічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Міждисциплінарний характер даного дослідження спрямовує науковий пошук у трьох різних царинах: психології, методикі (педагогіці) та кресленні. А.Д. Ботвінников, Б.Ф. Ломов описали психологічний алгоритм формування графічних умінь і навичок [1]. Л.С. Виготський [2], М.В. Савчин, Л.П. Василенко [5] на основі детального вивчення психічного розвитку людини в онтогенезі обґрунтували психологічну доцільність різних видів педагогічного впливу на вікові особливості розвитку особистості.

Методику шкільного навчання, яка ґрунтується

на психологічно скоординованих навчальних програмах і планах, розробила І.С. Якиманська [8]. Вимоги до інтелектуального виховання в сучасній особистісноорієнтованій школі описала М.А. Холодна [7].

Останнім часом не з'являлися фундаментальні дослідження, присвячені психолого-педагогічним основам вдосконалення методики викладання креслення. Можливо це пояснюється тим, що креслення в школі на даний час вивчається як шкільний компонент.

Виклад основного матеріалу. Пізнавальна діяльність учнів на уроках креслення ґрунтується на п'яти психологічних факторах: бажання вчитися; потреба вчитися; діяльне навчання: вправи, повторення, навчання на помилках; відгуки на навчання: реакція інших людей, похвала, критика; осмислення вивченого – “засвоєння”, оцінювання.

Психологічно важливим є усвідомлення зв'язків між різноманітними процесами. П'ять перелічених факторів взаємовпливають один на одного. Коли учень хоче вивчити щось (або потребує вивчити), нічого особливого не відбудеться, поки не почне діяти – виконає кілька практичних вправ, випробує різні методи або вивчить матеріал. Однак згодом важливо осмислити те, що зроблено. Найкраще це зробити, коли школяр отримує відгук на те, що і як вивчив. Відгук (не лише кваліфікована оцінка вчителя, але й емоційне схвалення будь-якою сторонньою людиною як оцінка самого факту старання) допомагає з'ясувати, що молодій людині ще потрібно вивчити, як найкраще продовжувати практичне навчання.

Психологічно доцільним є складання

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З КРЕСЛЕННЯ

конкретного переліку вмінь і навичок, а також життєвих благ на базі цих навичок, які учень отримає в підсумку. Кожному учневі важливо подумати про наступний етап свого життя, після шкільного навчання. Яку винагороду зможе отримати він завдяки своїй важкій праці? Графічна діяльність не лише дисциплінує і робить людину акуратною, точною, але й розвиває її інтелект, поєднуючи складними нейронними асоціаціями дрібну моторику руки, окомір та аналітико-синтетичне мислення. Вагомим є вклад графічних навичок у формування відчуття гармонії, композиції, а звідси – естетичного смаку. Усвідомлення цього створить у школяра установку на креслення як життєво важливе вправління названих особистісних властивостей, навіть коли майбутню професію він не планує пов'язати з графічною діяльністю. Якщо людина час від часу буде нагадувати собі про те, що у неї вагомі причини докладати додаткових зусиль тепер, це допоможе їй зберегти мотивацію.

Важливим є аналіз того, що може стимулювати бажання учня працювати. Які саме винагороди заохочують його? Що більше молода людина дізнається про стимули, які позитивно впливають на неї, то краще зможе налагодити власне навчання.

Серед причин негативного ставлення до графічної діяльності – особистісні відносини з учителем (емоційне ставлення: симпатія, антипатія, упередження тощо). Однак попереднє налаштування школяра на те, що людина може вчитися і в тих, хто їй не подобається, відразу переміщає акценти з особистісних стосунків на предмет спільної роботи – на саме креслення.

Учителю варто ретельно аналізувати й обережно ставитися до того, що учень надто хоче вивчати (надмірний інтерес до конкретних тем чи окремих питань). І хоча завжди добре відчувати високу мотивацію під час навчання, варто стежити за тим, де розташовані основні цілі. Оскільки до кінця підліткового віку школярі ще не можуть ефективно розподілити власні сили, відповідальність за адекватне навчальне навантаження лягає на організаторів навчального процесу школи. Найбільшою небезпекою може стати витрачання часу й енергії на вивчення того, від чого дитина отримує задоволення, тоді як це не має істотного впливу на оцінки чи рівень освіти, знецінюючи при цьому інші теми навчальної дисципліни або й інші предмети загалом.

Завдання вчителя – допомогти учням встановити адекватну таксономію цілей, яка б відповідала загальнолюдській ієрархії цінностей.

Залишається актуальним питання

самотивації навчання. Ідеться про ті предмети, теми, питання, які учень не особливо хоче вивчати, хоча вивчати їх необхідно. У навчальній програмі завжди будуть ті предмети, які самі викликають пізнавальний інтерес, а також інші – менш цікаві; і в дотриманні рівноваги між ними полягає вміння (і мистецтво) бути успішним учнем.

Насамперед, варто якнайбільше дізнатися про те, що саме потрібно вивчати. Це полегшить роботу та збереже час. Важливо виробити звичку реально використовувати очікувані навчальні результати. Навчальний план предмету майже завжди буде передбачати певні результати. Їх можна назвати цілями: “Наприкінці даної теми учні зможуть...”, і далі перелічено знання, вміння й навички, якими учні повинні оволодіти, щоб продемонструвати, що вони досягли навчальних результатів. Доцільним для учня є наперед дізнатися про ці очікувані навчальні результати, особливо, коли вони пов'язані з оцінюванням.

Важливо осмислити, чому необхідно вивчати те чи інше. Зазвичай для цього існують поважливі підстави, які впливають із психологічної доцільності процесу пізнання або внутрішньої логіки самого предмету. При вивченні креслення відбувається так, що спочатку потрібно опанувати теми “Креслярський шрифт”, “Геометричні побудови”, “Основи проєкціювання”, перш ніж людина зможе успішно засвоїти тему “Читання та виконання складальних креслень” і так далі. Навіть якщо тема “Креслярський шрифт”, “Основи проєкціювання” здається досить нудною чи непотрібною у даний час, але якщо людина знає, з якою метою слід витратити свій час і енергію, вона буде набагато краще готовою до того, щоб упоратися з цією темою.

Досвід пов'язаний із діяльністю. Конспекти, підручники та джерела в Інтернеті магічно не перетворюються на знання у мозку, якщо людина не зробить чогось із інформацією, яку вони містять.

Необхідно навчити учнів уникати довгого налаштування на виконання завдання, а якнайшвидше почати виконувати його. Тому план самотійної роботи (алгоритм виконання завдання) учневі пропонує вчитель, пояснюючи домашнє завдання. Наприклад, у роботі Преображенської [3] розроблено методику вивчення теми “Перерізи та розрізи”.

Розглянемо алгоритм розв'язування задач на побудову перерізів:

- 1) аналіз геометричної форми деталі;
- 2) виявлення місць доцільного введення січних площин;

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З КРЕСЛЕННЯ

3) уявне представлення фігур перерізів (почергово);

4) почергова побудова перерізів, їхнє штрихування;

5) позначення січних площин і фігур перерізів, обведення перерізу.

При виконанні самостійної роботи з креслення дома учні стикаються з двома типовими проблемами: з одного боку – певна категорія підлітків (педантичної, іпохондричної та інших видів акцентуації) важко переживають, коли роботу не вдається завершити в короткі терміни й саме так, як це потрібно; з іншого боку – більшість учнів (наприклад, істероїдного типу акцентуації), навпаки, можуть постійно не завершувати роботу. Індивідуальний підхід до перевірки й аналізу домашніх і самостійних класних робіт дозволить диференціювати ці психологічні проблеми й надати адекватну педагогічну допомогу. Наприклад, для першої категорії школярів учитель наперед подає інформацію, що не завжди людина зобов'язана завершувати всю роботу з першої спроби, бо така громіздка і деталізована праця, як графічна діяльність, може потребувати не одного, а декількох днів для ефективної підготовки. Для учнів іншої описаної вище категорії необхідно зробити налаштування на самодисципліну, щоб повернутися до того, що залишили недоробленим. Важливо наперед указати на цінність їхніх вольових зусиль (“Не всі мають достатньо сили волі й дисциплінованості, щоб якісно доробити колись почату роботу, а тобі це вдалося – молодець, це по-дорослому”).

Діяльність не повинна бути нудною; усі предмети можна суб'єктивно зробити цікавими або потрібними, бо від них можна отримати особисту користь. Окреслимо дві категорії завдань, які учні виконують самостійно. До першої належать “речі, які у будь-якому разі доведеться робити”, такі як підсумкова графічна робота, контрольні завдання [4, 8] тощо. До іншої категорії належать ті “речі, які людина сама вирішує робити”, у тому числі (що дуже важливо) перевірка роботи, яку вже виконала, підготовка до контрольної і пошук цікавих аспектів власної навчальної програми.

Різноманіття – це психологічна родзинка діяльного навчання. Коли є великий вибір можливих занять, пов'язаних із практичним навчанням, легко буде змінювати спосіб дій, так щоб не робити одне і те саме впродовж довгого періоду. Різноманітність форм домашньої роботи з креслення можна представити такими прикладами завдань при вивченні основ

проекціювання: “Побудова третьої проекції за двома заданими”, “Побудова проекцій деталі за наочним зображенням”, “Добір з набору варіантів третьої проекції до двох заданих” тощо.

Одні завдання розраховані на 3 – 5 хвилин і їх можна виконувати будь-де. Наприклад, виділити з тексту і вивчити 5 етапів алгоритму побудови перерізу можна за 5 – 7 хвилин за робочим столом, а повторити їх, двічі проговоривши про себе, можна по дорозі до спортзалу за 3 хвилини.

Якщо умов змінити не можна, то урізноманітнити самостійну роботу можна через динаміку часу або встановлення “ритуалів”, які можуть бути емоційно підкріплені.

Осмислення вивченого – це найважливіший процес, на якому ґрунтується успішне навчання. Важливо не просто нагромаджувати інформацію. Щоб учні почали осмислювати матеріал, необхідно з ним щось робити: законспектувати, пояснити комусь іншому, застосувати його, створити на його основі запитання для самоперевірки, використати його під час розв'язання задач тощо. Найкраще засвоюється графічний матеріал у процесі перевірки робіт своїх колег-учнів, у поясненні виявлених помилок, у знаходженні помилок на картках-завданнях. Індивідуального підходу в організації самостійної роботи з креслення потребують учні, які з якихось причин пропустили виклад навчального матеріалу і потребують додаткової допомоги, щоб не порушити систему навчання. Психологічно доцільним є зробити такому учневі установку на те, що пропущений матеріал можна вивчити самостійно, що він зможе “наздогнати” клас, якщо сам додатково зробить такі навчальні процедури як конспектування навчального матеріалу з шкільного підручника, відповіді на запитання у кінці параграфа, виконання вправ.

Варто навчити учнів стежити за процесом своєї роботи. Наприклад, осмисливши певне запитання, можна відпочити, переключивши свою увагу на інший навчальний предмет. Однак учитель повинен застерегти учня, що довга “перерва” від щойно осмисленого з даного предмету може дати знанням легко “втекти” знову.

Потрібно використовувати відгук як допомогу в осмисленні. Ефективний спосіб осмислення – пояснити інформацію іншим людям. Словесне вираження ідеї і пояснення її комусь іншому є одним із найкращих способів зрозуміти її. Для цього згодиться будь-хто – принаймні хтось такий, хто готовий вислухати. Ще краще, коли співрозмовник знає щось про предмет розмови (наприклад, однокласник). Однією з форм самостійної роботи з креслення може бути

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З КРЕСЛЕННЯ

домашнє завдання в парі. Наприклад, вивчення такої теми як “Читання складальних, будівельних та схематичних креслень”.

Важливо пояснювати речі подумки собі. Така вправа допоможе систематизувати те, що запам’яталося, і попередити про речі, яким треба приділити більше уваги, перш ніж вони засвоються твердо.

Як керувати своїм навчанням? – питання актуальне для дорослого, однак підлітки вже достатньо зрілі в інтелектуальному плані, щоби поставити собі таке питання. Хто керує навчанням? У школі – вчитель, вдома – батьки. Однак існує психологічна закономірність: коли ми працюємо для себе, починається справжнє навчання, бо це ґрунтується на відповідальності за власне навчання.

Рекомендації для вчителя креслення

По-перше, розробити всі навчальні завдання для самостійної роботи так, щоб вони були організовані за одним і тим самим постійним, зручним і вже відомим учням алгоритмом (дитина тоді не витратить зайвих зусиль на добір когнітивного стилю обробки даної конкретної інформації, а повністю буде націлена на зміст матеріалу, бо “форму”, вірніше, метод його вивчення вона вже засвоїла – це дисциплінує); по-друге, розробити завдання для домашньої самостійної роботи учнів так, щоб усі відповіді на запитання можна було б віднайти в текстах, записаних на конкретному уроці й перевірених учителем (це гарантуватиме наявність адекватного зразка і дозволить учителю перевірити розуміння учнем матеріалу даного уроку – забезпечить систематичність навчання); по-третє, розробити завдання для самостійної роботи вдома так, щоб учні моделювали конкретні графічні ситуації й залучали до них друзів, батьків ін. Ефективним засобом організації самостійної роботи учнів при вивченні курсу креслення, на нашу думку, є ведення робочого зошита. Ефективне використання змісту і структури “готових” зошитів із друкованою основою може стимулювати учнів до поглибленого вивчення графіки самостійно. Важливою психологічною вимогою до оформлення таких зошитів є сталий алгоритм пізнавальних дій, який має прочитуватися у структурі кожного блоку інформації. Наприклад, якщо навчальний блок, який входить до більшої теми, складається з двох частин, то він обов’язково має містити, з одного боку – новий матеріал і вправи для його закріплення, а з іншого – тренувальні вправи на повторення попередніх блоків інформації разом із щойно засвоєним

матеріалом, а також прості тести для самоперевірки.

Завдання вчителя на уроці креслення – навчити дитину самостійно працювати над завданням у зошиті. Для цього одні з перших уроків присвячують виробленню алгоритму із виконання типового завдання.

Лише послідовне виконання вказаних видів вправ дозволить дітям набути міцних навичок. Ця внутрішня структура самостійної роботи (особливо це стосується організації самостійних занять удома) вимагає суворої системи в організації занять – дитина повинна мати установку на регулярність і щоденну обов’язковість домашньої роботи з графіки, при цьому не важливо, чи є наступного дня урок креслення, чи його нема в розкладі.

Обґрунтуємо психологічні основи організації самостійної роботи учнів при вивченні креслення. По-перше, для вивчення графіки важлива активна участь усіх видів пам’яті: зорової, рухової, логічної. Тому все, що необхідно засвоїти самостійно, треба прочитати, почути, розглянути і записати чи зарисувати.

По-друге, учень повинен мати установку на щоденні самостійні заняття: несистематична робота з креслення, від випадку до випадку є малоефективною. Дитину треба навчити планувати собі завчасно самостійну роботу за днями тижня. Такий режим підкріплюється перевіркою (“що конкретно виконував учень дома”) вчителя на уроці в школі. Доцільним є періодичне нагадування батьками про зовнішній контроль за організацією такої роботи (однак психологічно важливим є залучення батьків лише до організаційних моментів, а не до самого процесу індивідуального самостійного навчання дитини).

По-третє, приступаючи до самостійної роботи, учень повинен записати і вивчити нові терміни.

По-четверте, перед виконанням вправ, які узагальнюють матеріал, дитина повинна ще раз повторити пройдене.

По-п’яте, учень має володіти вмінням аналізувати власну самостійно виконану роботу. Для цього доцільно виробити навички діяти за таким алгоритмом.

По-шосте, і для учня, і для вчителя важливо, щоб помилки були виявлені вчасно, бо пізніше їх викоринити буде важче.

Висновок. Психологічне обґрунтування доцільності алгоритмічних мисленнєвих дій у графічній діяльності дає підстави узагальнити методику організації самостійної роботи учнів.

Важливо навчити учня вчитися: правильно

РОЗВИТОК В УЧНІВ ОСНОВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

організоване навчання вчителем на уроці стає зразком організації самостійної роботи учня вдома. У процесі засвоєння навчальної діяльності відбувається процес інтеріоризації: зовнішній контроль і оцінка вчителя переходить у внутрішній план дій учня і стає його самоконтролем і самооцінкою.

1. Ботвинников А.Д., Ломов Б.Ф. *Научные основы формирования графических знаний, умений и навыков школьников.* – М.: Педагогика, 1979. – 256 с.

2. Выготский Л.С. *Психология развития человека.* – М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2004. – 1136 с.

3. Преображенская Н.Г. *Сечения и разрезы на уроках черчения в школе.* – М.: Просвещение, 1986.

4. *Програми для загальноосвітніх закладів. Креслення. 8 – 11 класи. “Шкільний світ”.* Київ, 2001.

5. Савчин М.В., Василенко Л.П. *Вікова психологія: Навчальний посібник.* – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.

6. Сидоренко В.К. *Креслення. 8 – 9 клас. Підручник для учнів загальноосвітніх навчально-виховних закладів.* Київ. “Школяр” 2004. – 239 с.

7. Холодная М.А. *Интеллектуальное воспитание личности в условиях современного школьного образования // Психология XXI века /Под ред. В.Н. Дружинника.* – М.: ПЕР СЭ, 2003. – 863 с. – С. 846 – 859.

8. Якиманская И.С. *Требования к учебным программам, ориентированным на личностное развитие школьников // Вопросы психологии.* – 1994. – №2. – С. 64 – 77.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2009

УДК 37.046.16

Любов Гончаренко, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії і методики викладання гуманітарних дисциплін
Південноукраїнського регіонального інституту
посліпдипломної освіти педагогічних кадрів,
м. Херсон

РОЗВИТОК В УЧНІВ ОСНОВ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті обґрунтовано необхідність розвитку основ міжкультурної комунікації в учнів, які проживають в умовах полікультурного соціуму, подано відомості про її види та типи, окреслено необхідність подолання комунікативних бар'єрів.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, комунікативні бар'єри, культура.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли стрімко зростають економічні зв'язки, розширюється глобальна мережа передачі та отримання інформації, відбувається обмін культурними цінностями, виникає необхідність у пошуках конструктивних шляхів взаємодії між людьми. Одним із них є комунікація, яка дозволяє обмінюватися думками, відомостями, ідеями тощо, та передавати зміст від однієї свідомості до іншої за допомогою знакових систем.

Сучасна полікультурна ситуація підштовхує людину до набуття здатності комунікувати у великому міжкультурному просторі. У зв'язку з цим, одним із пріоритетних завдань системи освіти України є формування особистості, яка вільно орієнтується в полікультурному світі, розуміє його цінності та смисли, здатна до

взаємодії з представниками різних культур як в межах своєї держави, так й інших країн. Педагогічна робота у цьому напрямку створює основи для підготовки школярів до умов життя, що швидко змінюються, залучення їх до розуміння культурних досягнень людства, до побудови стосунків на принципах толерантності.

Оскільки міжкультурність є реальністю нашого життя і являє собою стосунки, що базуються на постійній взаємодії й співпраці між різними соціальними й культурними групами, визначається культурним обміном й пізнанням один одного в контексті турботи про збереження специфіки кожної місцевої спільноти, то проблема розвитку в учнів у загальноосвітніх навчальних закладах основ міжкультурної комунікації є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень. Міжкультурна